

Dorđe Lazarević

NAPAD ČETNIKA NA TUZLU DECEMBRA 1944.

Decembra 1944. godine vođene su uporne borbe između Narodnooslobodilačke vojske i velikih njemačkih snaga koje su s povlačile preko Srbije i probijale u istočnu Bosnu a zatim dalje prema sjeveru.

Istovremeno su se iz Srbije pred ofanzivom Narodnooslobodilačke vojske povlačili ostaci četničkih jedinica sa nešto Nedićevih pripadnika. Oni su se koristili ovim njemačkim povlačenjem, a ujedno su služili za njegovo obezbjeđivanje. U stalnim borbama sa manje snage Trećeg korpusa NOV zadržavale četnike, ali su oni uspjeli da od Goražda, gdje su se pojavili 7. decembra 1944. godine, za desetak dana prodru do Vlasenice. Ovu četničku grupaciju sačinjavalo je osam korpusa: Avalski, Mlavski, Timočki, Deligradski, Toplički, Javorski, Južnomoravski i takozvani Srpski udarni korpus (od tri »divizije« Nedićeve pogranične poljske straže). Nisu to bili korpusi u vojničkom smislu riječi, ali ipak snaga od oko 8.000 četnika, naoružanih, pored ostalog, koliko se to moglo utvrditi, sa oko 400 puškomitraljeza, 11 teških mitraljeza i 25 minobacača. (1) Među njima je bio veći broj školovanih oficira i podoficira, žandarma i raznih funkcionera četničkog pokreta iz Srbije. Ova četnička »elita«, svjesna svoje teške odgovornosti, iako nenavikla na ratne napore, očajnički se probijala u smjeru povlačenja njemačkih divizija, videći u tome jedini izlaz. Za vrhovnu komandu Draže Mihailovića, koja se takođe povlačila sa navedenom četničkom grupacijom, bila je posebno privlačna Tuzla i sprečanska dolina zbog povoljnih mogućnosti za ishranu preko zime. Računali su da bi zauzimanje jednog ovakvog grada dobro djelovalo na moral njihove vojske i donijelo izvjesne političke koristi. Draža Mihailović je vjerovao da Narodnooslobodilačka vojska nema jačih snaga za sprečavanje četničkog prodora u Tuzlu, zbog zauzetosti u borbama protiv krupnijih njemačkih jedinica.²

Četnici su od Vlasenice nastupali prema Tuzli u dvije kolone: desnom preko Šekovića, gornjeg toka Spreče prema Jelici, a lijevom pored Kladnja u pravcu Stupara i Živinica.³

Dvadesetog decembra 1944. dvije brigade Trideset osme divizije — 18. hrvatska i 21. tuzlanska — hitno su krenule prema Borogovu sa ciljem da spriječe prodor četnika prema Tuzli, a Dvadeset sedma divizija krenula je na drugu četničku kolonu.

U prvom sudaru 18. brigada potisnula je četnike, ali premoreni borci nisu mogli da nastave proganjanje neprijatelja koji je prešao u protivnapad i 22. decembra četnici su prešli Spreču kod Prnjavora i nastavili da se probijaju prema Jelici. Pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja brigada se morala povlačiti.⁴

Dvadeset prva brigada je na putu za Borogovo rastjerala četničke prethodnice, a zatim je vodila veću borbu na Borogovu. Ipak je ona pred naletom oko 2.000 četnika, koji su bez obzira na gubitke nastupali prema Spreči, morala da se povlači.⁵

U ovim prvim borbama, oko Borogova i u dolini Spreče, brojne četničke snage potiskivale su jedinice Trideset osme divizije koje su se stalno povlačile pod borbom.

U noći između 23. i 24. decembra 18. brigada izvršila je ponovo napad na položajima Dubnica-Kalesija-Prnjavor i potisnula četnike nanijevši im teške gubitke.⁶

Prema sjećanju Mehmedalije Hukića, dvadeset četvrtog decembra u borbu su ubačeni 1. i 3. bataljon i Štabska prateća četa Tuzlanskog partizanskog odreda (jedan bataljon ovog odreda zadržan je u neposrednoj blizini Tuzle, a drugi upućen u Đurđevik). Iako borci cijelu noć nisu spavali, a u maršu su proveli već drugi dan, 3. bataljon je u trku upao u selo Svračiće. Istovremeno je 1. bataljon podišao četničkim položajima na brdu Međašu, dok je prateća četa sa Štabom odreda nastupala cestom. Četnici su primorani da se na brzinu i neorganizovano povuku. Skoro cijela njihova komora bila je zaplijenjena, a desetak ih je zarobljeno. Napredovanje boraca Tuzlanskog odreda je zaustavljeno zbog pojave jedne veće četničke kolone prema položajima 18. brigade. Poslije uspješne borbe vođene sa ovom četničkom grupom, koja je nakon toga upala u Tojšiće, 18. brigada se povukla prema Čaklovićima, a bataljoni Tuzlanskog odreda bili su odsječeni na Međašu. Predveče su ipak uspjeli da se povuku.

Tri dana je 21. brigada vodila manje borbe na sektoru Požarnice a, zatim, 25. decembra sudarila se u žestokom okršaju sa četničkom glavninom koja je nadirala prema Tuzli. Cijeli dan smjenjivali su se napadi i protivnapadi i s jedne i druge strane. Na kraju, četnici su počeli da se povlače.⁷

»... 25. o. mj. — navodi se u izvještaju 18. brigade — čitava brigada tačno u 8,30 časova napala je neprijatelja na liniji Međaš-Pješivice do same Spreče. Naše jedinice su u jakom naletu uspjele da potisnu neprijatelja tako da je naše lijevo krilo tjeralo neprijatelja do u Miljanovce. Međutim, naše desno krilo, koje je nabacilo neprijatelja na samu Spreču, poslije duge i žestoke borbe bilo je prinuđeno da se povlači jer je neprijatelj, u odbrani svoje komore i drugih prateća koje su imali sa sobom, bacio sve raspoložive znage i uspio da nas povraati. Borba je trajala čitavog dana sve do 18 časova uveče nesmanjenom žestinom. Neprijatelj je u ovoj borbi imao najmanje izbačenih iz stroja od 100—150 vojnika. Naši gubici su 29 ranjenih i 5 poginulih, i 4 nestala duuga. Jačina neprijatelja koji nas je napadao sigurno utvrđeno da je bilo 1.100 ljudi a sa svojim rezervama koje je kasnije ubacio u borbu utvrđeno je da je bilo 1.600 ljudi...⁸

Sutradan u 5 sati brigada je nastavila da napada na neprijatelja oko Vukovija i Tojšića. Uspjela je da ga razbije i potisne. Međutim, četnici su izvršili protivnapad i vratili brigadu na polazne položaje.⁹

Istovremeno je u borbu ubačena 17. majevička brigada. Ona je protjerala neprijatelja sa nekoliko položaja kod Tojšića, nakon čega je skršila više četničkih protivnapada.¹⁰

Dok je Trideset osma divizija vodila borbu za odbranu Tuzle, suprotstavljajući se desnoj četničkoj koloni, za to vrijeme Dvadeset sedma divizija, u stalnim borbama od 22. do 28. decembra, razbijala je lijevu kolonu. 22. decembra u dolini rijeke Drinjače kod Šekovića 16. muslimanska i 19. birčanska brigada Dvadeset sedme divizije potukle su Oplenačku četničku brigadu i zaplijenile cijelu korpusnu komoru.¹¹

Narednih dana brigade Dvadeset sedme divizije nanosile su nove udarce četnicima na pravcu Kladanj-Stupari i onemogućavale prodor četnika prema Živinicama i Tuzli. Na taj način, prodor lijevog četničkog krila zaostajao je za desnim, čime je onemogućen njihov koordinirani napad na Tuzlu.

Iako su borbe Dvadeset sedme Divizije vođene odvojeno od borbi na bližim prilazima Tuzli, ipak su to dva dijela iste cjeline — bitke za Tuzlu.¹²

I na kraju, odbrani Tuzle i porazu četnika znatno su doprinijele jedinice Dvadeset treće srpske divizije koje su nastupajući od Zvornika u vremenu od 25. do 27. decembra napadale pozadinu i bok neprijateljskih snaga.¹³

O borbama pred Tuzlom ima relativno malo sačuvanih dokumenata. Pa i oni, pisani vojničkim jezikom u surovim uslovima rata, ne mogu nam ni izdaleka dočarati težinu bitke i veličinu pobjeda. U nastojanju da nešto više saznamo, upućeni smo na učesnike u ovim događajima, prije svega na komandante vojnih jedinica. Iako je proteklo više od dvadeset godina, njihova kazivanja su življa i slikovitija. Mehmedalija Hukić bio je u to vrijeme komandant Tuzlanskog partizanskog odreda. Evo šta je on napisao u svojim sjećanjima na osnovu svog ratnog dnevnika:

»... Dvadeset i sedmog decembra Odred je postavljen na brdo između putova Simin Han-Tojšići i Simin Han-Požarnica. Sedam puta su toga dana dražinovci jurišali na naše položaje. Bili su pijani, imali su municije u izobilju, nastupali su u tri streljačka stroja. U prvom su nastupali četnici bez čina, u drugom podoficiri a u trećem oficiri. Pucalo je cijeli dan, sijevale su bombe, gomilao se broj mrtvih i ranjenih između jedne i druge vojske. Zarobljeno je oko 50 četnika koji su se pokušali provući iza naših leđa. Među njima je bilo balista, bjelogardejaca, žandarma, žena i sl. Pokušala je prateća četa Odreda da zađe neprijatelju iza leđa, ali je bila dočekana zaglušujućom paljbom. U prvi mrak borba se stišavala, sve je manje bilo dugih mitraljeskih rafala. Izgleda da su se obje vojske bile zamorile. Negdje oko 22 sata nije se čuo više nijedan metak. Budnost je morala biti pojačana. Svako je naizmjenice malo pokunjao. Borci već treću noć ne spavaju. Oko 23 sata čulo se da neko ide od Siminog Hana prema štabu Odreda koji se nalazio u jarku pored ceste. Kuriri su bili najbudniji. Dovedi su nepoznatog. To je bio Bego Mustačević, željezničar iz sela Dobošnica. Donio je malo rakije radi okrepe. Nikada nam nije tako nešto dobro došlo kao ovaj

Begin poklon. Boca je išla streljačkim strojem od jednog do drugog borca. Svi su hvalili Begu . . . «

U toku borbi za Tuzlu istočnobosanski četnici odigrali su sporednu ulogu. Ona bi se mogla svesti na ovo: U sastavu lijeve četničke kolone bili su romanijski četnici, majevički su uzeli izvjesnog, ne tako značajnog, učešća u borbi pred Tuzlom, a ozrenski su se koncentrisali sa namjerom da pođu prema Tuzli.¹⁴ Svi su oni kao sigurno računali da partizanska odbrana Tuzle neće izdržati i da će im to pomoći da se riješe problema u koje su uveliko bili zapali, da je na pomolu obrt cjelokupne situacije itd. To se vidi iz pisma koje je komandant Majevičkog četničkog korpusa Stevan Damjanović — Leko uputio komandantu Semberske četničke brigade »bratu Periki«. On piše. » . . . Naši sa juga guraju odlično, tako da dok se oni već tuku na Tuzli, drugi nastupaju tek od Han Pijeska, kao i preko zeničkog i ozrenskog terena, kao i od Srebrenice ka Drinjači. Ovo su samo počeci razbijanja komunističkih bandi, ali sada svi moramo skočiti kao jedan, bez premišljanja . . . «¹⁵ Ovo je napisano 28. dembra, kada su Dražini četnici već doživjeli katastrofu pred Tuzlom.

Dvadeset sedmog decembra 1944. godine, na frontu pred Tuzlom, Trideset osma divizija sa pridodatim jedinicama i 16. brigadom Dvadeset sedme divizije otpočela je opšti završni napad i u kracem, ali oštrom sudaru slomila desno četničko krilo. Potučeni i demoralisani, četnici su se povlačili između Živnica i Đurđevika prema Ozrenu.¹⁶ U isto vrijeme povlačile su se jedinice lijeve četničke grupe, takođe prema Ozrenu. Sada se na užem prostoru našla zbijena većina poraženih četničkih snaga, stalno progonjena i uništavana. Tako je u selu Obojkovina potpuno likvidiran štab jedne njihove divizije. Borci i njihovi komandanti bili su svjesni veličine zadatka. Oni su dobro znali da zadaju udarce ostacima jedne kontra-revolucionarne formacije koja je cijelo vrijeme rata bila oslonac okupatoru vršeći mnogobrojne zločine nad našim narodom. Ujedno, to su bili i ostaci reakcionarnih snaga koje su očekivale još uvijek da ponovno uspostave stari sistem. Vjerovatno su zbog toga, kao jedan izraz opšteg oduševljenja i pobjedničkog zanosa, po naređenju štaba Dvadeset sedme divizije, toga dana borcima određeni interesantni borbeni poklici: »Udri izdajnike! Ruši staru Jugoslaviju! Živjela Jugoslavija! Živio maršal Tito!«¹⁷

Četnici su doživjeli potpun poraz. Njihovi gubici, na oba pravca, u osmodnevnim borbama bili su veliki: oko 2.000 mrtvih i ranjenih i do 400 zarobljenih, uz gubitak više stotina pušaka, desetine mitraljeza i bacača, velike količine razne municije i, posebno, veliku komoru.¹⁸

U naređenju štaba Trećeg korpusa odati je priznanje i zahvalnost jedinicama pod komandom potpukovnika Miloša Zekića, Franje Herljevića i Miladina Ivanovića, majora Mitra Minića, Voje Ivanovića — Crnogorca, Petra Borojevića, Veljka Jankovića i Stojande Milinovića i kapetana Spase Mičića i Mehmedalije Hukića. Istovremeno je određeno da se odlikuju i unaprijede borci, podoficiri i oficiri koji su se istakli u borbama.¹⁹

Četnici Draže Mihailovića koji su se povukli na Ozren ubrzo su se prebacili na Trebavu, gdje su se održali izvjesno vrijeme. U

maju 1945. godine jedinice Trećeg udarnog korpusa JA i jedinice KNOJ-a likvidirale su u kanjonu Neretve i Sutjeske preostale četnike. Samo su se manje grupice, među kojima je bio i Draža Mihajlović (uhvaćen početkom 1946), tada spasle bjekstvom.

Pri razmatranju činilaca koji su bili odlučujući u pobjedi nad četnicima moramo istaći ulogu stanovništva Tuzle i okoline i antifašističkih organizacija. Ne samo materijalno, u raznim oblicima, nego prije svega u moralnom smislu, što je mnogo značajnije, Tuzla je dala veliku podršku borcima na položajima. Već stečena sloboda voljenog grada i jedan sasvim novi, bolji život, trenutno su bili ugroženi. U borbenim jedinicama, pored ostalih, nalazili su se u velikom broju i tuzlanski borci. Bila je to najprirodnija, krvna veza Tuzle i njene vojničke odbrane. Zbog toga su građani Tuzle tih dana, kao rijetko kada, jedinstveno mislili i djelovali. O tome govori i jedan malo poznat, neobjavljivani ratni dokumenat, u stvari zahvalnica i priznanje štaba Trideset osme divizije omladini i građanstvu Tuzle, koja u izvodima glasi:

»... U ovim borbama naši borci pokazali su silnu izdržljivost, upornost i hrabrost, što rezultira iz njihove visoke svijesti za narodne ideale i krvlju stečene tekovine, pokazali su ovaj put više nego ikada, zato što je uz njih bila sva Tuzla: i djeca i starci, i ljudi i žene, zato što je jedinstvo naroda i vojske, fronta i pozadine danas čvršće i jače nego ikad i to jedinstvo nikad niko više neće razrušiti.

Plod ovih žestokih borbi i našeg čvrstog jedinstva sa vama je odbrana Tuzle, na čijim su vratima našli grobnice preko 1.000 četničkih zlikovaca, među kojima i dva četnička komandanta korpusa: zarobljeno je preko 100 ovih zlikovaca, skoro sve njihove komore, teško i automatsko oružje.

Visoka svijest svih antifašističkih organizacija i čitavog naroda Tuzle, Kreke i okoline, koja se manifestovala u pomoći i čvrstoj povezanosti sa našim jedinicama, dala nam je još jaču moralnu snagu i polet za što brže čišćenje naše zemlje od švapskih ljudoždera i domaće gube.

U ime boraca, podoficira, oficira i političkih radnika 38. divizije toplo se zahvaljujemo USAOJ-u Tuzle i Kreke i jedinstvenom NOF-u...²⁰

Bitka za odbranu Tuzle, uključujući i prethodne borbe, predstavljala je složenu operaciju frontalnih borbi i partizanskog načina ratovanja. Po vremenu trajanja, veličini prostora na kojem je vođena, brojnom angažovanju snaga i naoružanja i s jedne i druge strane, broju mrtvih i ranjenih, žestini borbi itd. predstavljala je jednu od najvećih bitaka između Narodnooslobodilačke vojske i četnika na području istočne Bosne. Iako njen ishod nije mogao imati nikakvog konačnog uticaja na opšti tok događaja u zemlji, ipak je neosporno da je ova pobjeda nad četnicima imala veliki vojno-politički značaj.

NAPOMENE

¹ Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—45, knjiga II (drugo izdanje), Beograd 1965, str. 450; Arhiv vojnoistorijskog instituta 38/2—7, K. 1111.

² D. Sušić, Tuzla — Priručnik za istorijski dio zavičajne nastave, strana 219; Gojko Banović i Kosta Stefanović, Kako je uhvaćen Draža Mihailović, Politika, 16. avgust 1962. godine.

³ Arhiv VII 38/2—7, K. 1111.

⁴ Arhiv VII 19/5 i 16/5 K. 1259.

⁵ Arhiv VII 10⁹, K. 1259.

⁶ Arhiv VII 19/5 K. 1259.

⁷ Arhiv VII 10/9, K. 1259.

⁸ Arhiv VII 19/5, K. 1259.

⁹ Isto.

¹⁰ Oslobodilački rat... str. 449.

¹¹ Arhiv VII 43/b, k. 1111.

¹² Arhiv VII 44/b, k. 1111.

¹³ Oslobodilački rat... str. 449, Arhiv VII.

¹⁴ Arhiv VII 44/b, K. 1111; BH—V—11412; prema sjećanju Mehmedalije Hukića. (Nismo bili u mogućnosti da rad ilustrujemo sjećanjima i drugih komandanata NOV).

¹⁵ Arhiv VII, BH—V—11419.

¹⁶ Oslobodilački rat... str. 450.

¹⁷ Arhiv VII, 45/b, K. 1111.

¹⁸ Arhiv VII, 7—2, K. 1258; 38/2—7, K. 1111.

¹⁹ Arhiv VII, 12/1—5, K. 408.

²⁰ Arhiv VII, 6/415, K. 1258.

ZUSAMMENFASSUNG

ANGRIFF DER ČETNIKS AUF TUZLA IM DEZEMBER 1944

Ende des Jahres 1944, als die letzten Kämpfe zur Befreiung Jugoslawiens geführt wurden, trat ein starker Quislingverband der Četniks, zusammen mit dem Oberkommando unter Draža Mihailović, den Rückzug aus Serbien an. Bei dieser Gelegenheit griffen sie die Stadt Tuzla an. In den mehrtägigen Kämpfen an den Zugängen der Stadt wurden die Četniks von den Partisanenkräften zersprengt, und die Partisanen verteidigten Tuzla mit Hilfe der Bevölkerung. Diese Niederlage der Četniks trug zur Schwächung ihrer Kräfte vor der endgültigen Liquidation der Četnik-Bewegung im Mai 1945 bei.